

A HITELES FORDÍTÁS TERMINOLÓGIAI TÁMOGATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

TAMÁS DÓRA MÁRIA – POLÁCSKA EDINA – KLENK MÁRK

OFFI Zrt.

E-mail: tamas.dora@offi.hu; polacska.edina@offi.hu; klenk.mark@offi.hu

Possibilities of Terminological Support of Certified Translation. The proper use of terms and their target language equivalents is crucial to produce accurate and high-quality translations. We distinguish three base cases of terminological work: ad hoc, text- and domain-oriented, examples of which are presented in our study. Looking at the terminological work from the translation process itself, it appears at all stages of the translation process: pre-editing, translation and post-editing, as well. Nowadays, this workflow is also greatly facilitated by translation software. But how can terminological work be integrated into the process of producing certified translations on a day-to-day basis, and what computer-aided translation (CAT) tools exist to promote this?

Keywords: certified translation, term, terminology work, termbase, terminology management

1. Bevezető

A terminológiai munka szerves részét képezi a mindennapi fordítói és lektori munkának. Egyes szakértők szerint a megfelelő terminusok felkutatására fordított idő a szöveg jellegétől, a szakfordító tapasztalatától és jártasságától függően a fordítási munkának akár közel felét is kiteheti. Különösen igaz ez a hiteles fordítások területére, ahol a terminusok pontos használata kiemelt figyelmet kell hogy kapjon. Az OFFI Zrt. gyakorlatában ennek igényét a hiteles fordítások szövegtípusai is indokoltá teszik: legyen szó egy anyakönyvi kivonatról, egy érettségi bizonyítványról vagy egyetemi oklevélről, egy bírósági ügyészégi vagy akár cégiratról.

Tanulmányunkban áttekintjük, hogy a hiteles fordítások esetében hogyan használható az SDL Trados szoftverrel támogatott fordítás és terminológiai munka. Kitérünk továbbá a terminológiai munka különböző típusaira és azok helyére, valamint megvalósulási formáira és támogatási lehetőségeire a hiteles fordítások készítésének munkafolyamatában.

2. A szövegorientált terminológiai munka jellemzői és helye a hiteles fordítási folyamatban

A vizsgálat mélysége szerint a terminológiai munkát alapvetően három részre oszthatjuk. Beszélhetünk *ad hoc* (célzott vagy eseti) terminológiai munkáról, szövegorientált terminológiai munkáról és doménorientált (tárgykörorientált) terminológiai munkáról (Tamás 2014: 61; Drewer–Pulitano–Schmitz 2014: M21). Az alábbi fejezetben a szövegorientált terminológiai munka sajátosságait és munkamódszerét fejtjük ki részletesebben.

A fordításelméleti szakirodalomban – bár a terminológiai szemlélettől kicsit eltérően – szintén találkozhatunk a szövegorientált terminológia fogalmával. Klaudy például a fordítás előkészítésének folyamatát négy részre osztja. Ezek a szövegelemzés, a háttérismeretek összegyűjtése, a lexikai előkészítés, valamint a nyelvhelyességi előkészítés (Klaudy 2007: 258). A lexikai előkészítés fogalmát részben meg is feleltethetnénk a szövegorientált terminológiával: „Az európai uniós szövegekben elkülöníthető a műfajra jellemző általános szókészlet, az adott témára jellemző speciális szókészlet és az európai uniós szókincs. Mindhárom jelenthet problémákat. [...] A lexikai előkészítésnek fontos része a különböző nyomtatott szótártípusokkal [...] és az internetes forrásokkal [...] való ismerkedés.” (Klaudy 2007: 260). A szövegorientált terminológiai munka szintén hasonló lépésekből áll. Célja a megfelelő terminusjegyzék biztosítása az adott szöveg fordításához. A szövegorientált terminológiai munka középpontjában így mindig az aktuális szöveg és annak egy-egy adott terminusa áll. Ebben az esetben a terminológiai munka célzott keresésként, az adott fordítási probléma megoldásaként definiálható. Tehát nem egy adott szakterület fogalmi rendszerének kidolgozása történik, hanem a szövegben előforduló problémás terminusok azonosítása, azok célnyelvi ekvivalenseinek felkutatása a fogalomalapú megközelítés figyelembevételével.

A szövegorientált terminológiai munka célja a fordító munkájának támogatása egy adott fordítási projekt, egy adott dokumentum fordítása kapcsán. A fordító munkájának és a fordítási feladat elvégzésének tetemes részét emésztheti fel a forrásnyelvi szövegben megtalálható terminusok célnyelvi ekvivalenseinek azonosítása. Minden szakterület, sőt akár egyes gyártók is a konkurenciától való elkülönülés érdekében saját, kiforrott terminológiával rendelkezhetnek. Ez nagymértékben különbözhet a terület egyéb résztvevőinek terminológiájától. A terminológiamenedzsment-szoftverek napjainkra szinte minden fordítástámogató eszköz részét képezik, jelentősen megkönnyítik a fordítók terminológiai munkáját. Biztosítják a terminológia tárolását, a bejegyzésekhez való hozzáférést, valamint a bejegyzések frissítési és szerkesztési lehetőségeit is (Klenk 2019).

3. A hiteles fordítási munkafolyamat szövegorientált terminológiai támogatása szoftverhasználattal

A szóba jöhető nyelvirányok vagy nyelvpárok sokfélesége, az egyes országok közigazgatási szerveződése és sajátosságai (például központosított vagy decentralizált) és az ún. multicentrikus, azaz a több országban beszélt nyelvek szókincsbeli eltérései miatt a hiteles fordítások SDL Trados szoftverrel vagy bármelyik más fordítástámogató eszközzel való terminológiai támogatása olyan összetett feladat, amely komoly szakmai felkészültséget, határozott koncepciót, jól kidolgozott munkafolyamatot és – nem utolsósorban – összehangolt munkát igényel a fordítási munka előkészítéséért felelős csapat – elsősorban a terminológusoktól – és az előszerkesztési feladatokat is ellátó munkatársak (általában az ún. nyelvi mérnökök) részéről. A feladat azonban nem lehetetlen. Az alábbiakban ezzel kapcsolatos tapasztalatainkat foglaljuk össze a szövegorientált, illetve ügyfélspecifikus terminológiai munka kontextusában. (Természetesen a szövegorientált és az ügyfélspecifikus terminológiai munka nem szinonimái egymásnak, de a gyakorlatban gyakori, hogy egy adott fordítóirodánál egy szövegtípust egy ügyfélhez vagy ügyféltípushoz sorolnak be. Az ítélet mint szövegtípus megrendelője lehet például bíróság vagy magánszemély is.)

A fordítói szakmában általánosan elfogadott tény – és mi magunk is hangsúlyozni szeretnénk –, hogy a fordítás terminológiai előkészítése kiemelten fontos, és minden szereplő számára előnyös. Ezek az előnyök pedig összecsengenek a fordítástámogató eszközök nyújtotta előnyökkel.

Egyfelől a fordító és a lektor számára tetemes időt takarítunk meg azzal, ha előzetesen elvégezzük helyette a terminológiai kutatómunkát, és az így összeállított mester terminológiai adatbázist (*master terminological database* vagy *termbase*, rövidítve MT) a rendelkezésére bocsátjuk azzal az instrukcióval, hogy az abban található terminusok használata a megfelelő kontextus függvényében kötelező. A mester terminológiai adatbázis a terminológusok által gondozott és karbantartott terminológiai adatbázis, amelyre fordítónk a fordítás elkészítése során támaszkodhat, bővíteni, szerkeszteni, letölteni azonban nem tudja. Nem azonos tehát a fordítók által egyénileg használt fájlalapú, egy-egy munkához előállított, terminológiakezelő szoftverrel előállított terminológiai adatbázissal, sem a nagy szervezetek központi, online elérhetőségű terminológiai adatbázisával¹, hanem inkább gyakran ez utóbbinak egy leegyszerűsített munkafülete, de önmagában is előállítható.

Azt, hogy fordítónk használta-e az adatbázisban szereplő terminusokat, egy egyszerű minőség-ellenőrzéssel (*quality assurance*, rövidítve QA) leellenőrizhetjük: a szoftver ekkor összeveti a fordítást a hozzárendelt terminológiai adatbázissal, és eltérés esetén hibát jelez. Természetesen fordítónkat és lektorunkat felkérhetjük arra, hogy a fordítás során általa felkutatott, megtalált terminusokat egy fordítás közben szerkeszthető ter-

1 Például: IATE (<https://iate.europa.eu/home>).

minológiai adatbázisba (*working termbase*, rövidítve WTB) vegye fel, és a fordítással együtt küldje vissza. Ez az adatbázis aztán a terminológusokhoz kerül kiértékelésre, illetve elbírálásra, akik az arra érdemes terminusokat a mester terminológiai adatbázisba emelik.

Másfelől a terminológiai előkészítés a fordítássléolgáltató számára is előnyös, hiszen ideális esetben fordítónktól és lektorunktól terminológiai egységes (konzisztens) fordítást kapunk vissza, ugyanakkor elkerülhető, hogy például egy hollandiai cégkivonat hiteles fordítása mindahányszor eltérő szóhasználattal készüljön. Amennyiben pedig mester terminológiai adatbázisunk – ideális esetben – az ügyféltől korábban visszakapott, általa kijavított fordításból származó vagy általa előzetesen jóváhagyott terminusokat tartalmaz, az esetleges reklamáció esetén hivatkozási alapot teremt számunkra. Mint látható: egy mester terminológiai adatbázis összeállítása és gondozása (szakszóval: karbantartása, azaz folyamatos frissítése, bővítése, esetleges visszamenőleges javítása, egységesítése, a duplikátumok kezelése, a tiltott terminusok felvétele stb.) kiemelten fontos munkafázis, amelynek szervesen illeszkednie kell a teljes fordítási munkafolyamatba. Végezetül, az alapos terminológiai előkészítés természetesen visszatérő ügyfelünk számára is előnyös, hiszen a szoftver használatával biztosítható az egységes szóhasználat; ezzel kivívhatjuk ügyfelünk elégedettségét, és további megrendeléseket kaphatunk tőle.

A hiteles fordítások esetében nehézséget jelent, hogy az OFFI-nál tíz megrendelésből mindössze két-három esetében használható fordítástámogató szoftver, így a fennmaradó – dokumentumsablon- és fordítási minta alapján készülő – hét-nyolc megrendelés esetében nem aknázható ki az SDL Trados szoftver minden előnye. A terminológiai egységesség azonban természetesen e fordításoknál is kiemelten fontos, ezért a fent említett minőség-ellenőrzési funkció kivételével minden egyéb szempont ugyanúgy érvényes.

Függetlenül attól, hogy fordítástámogató eszközzel készülő szakfordításról vagy sablon segítségével készülő hiteles fordításról beszélünk, a terminológiai előkészítés nehézségét a terminusok megfelelő, azaz mértékadó forrásának megtalálása jelenti. Különösen érvényes ez a pluricentrikus nyelvek esetében. Például, ahogyan azt az 1. táblázatban is láthatjuk, egy spanyol nyelvű születési anyakönyvi kivonat szóhasználata a latin-amerikai országok esetében érdekes szókincsbeli eltéréseket mutathat.

Argentína	Partida de nacimiento
Bolívia	Certificado de Nacimiento
Chile	Certificado de Nacimiento
Costa Rica	Certificación de nacimiento
Dominikai Köztársaság	Extracto de Acta de Nacimiento
Ecuador	Acta registral de nacimiento
El Salvador	Partida de Nacimiento / Acta de Nacimiento

Guatemala	Certificado de Nacimiento
Haiti	Certificado de Nacimiento
Honduras	Certificación de Acta de Nacimiento
Kolumbia	Registro civil de nacimiento
Kuba	Certificación de nacimiento
Mexikó	Acta de nacimiento
Nicaragua	Certificado de Nacimiento
Panama	Certificado de Nacimiento
Paraguay	Certificado del Acta de Nacimiento
Peru	Partida de nacimiento
Uruguay	Partida de nacimiento
Venezuela	Certificado de nacimiento

1. táblázat: *A születési anyagkönyvi kivonat megnevezése 19 latin-amerikai országban (saját gyűjtés)*

A hiteles fordításként elkészülő ún. alapiratok (más néven státusziratok) terminológiai előkészítése során a pluricentrikus nyelvek (spanyol, angol, francia, portugál) esetében két lehetőségünk van. Az egyik a főnyelv (például spanyol) szerinti terminológiaépítés, amelyben a terminushoz rendeljük az adott ország nevét („felcímkézzük”), a másik pedig az országok szerinti terminológiaépítés. Ez utóbbi hátránya, hogy a projektcsomag fordítói munkát segítő erőforrásainak (releváns fordítási memória és memóriák, párhuzamos előzményszövegek és terminológiai adatbázis) összeállításakor rendkívüli odafigyelést igényel a projektmenedzsertől, hogy a fordító valóban a megfelelő terminológiai adatbázis adatait kapja meg segítségül.

Az előzetes terminuskutatás során – több egyéb tényező mellett – két fontos szempontot ítélünk kiemelten fontosnak. Az egyik a mértékadó forrás megtalálása. Az, hogy mely forrás tekinthető mértékadónak, és melyik nem, nagyban függ a terminológus szakmai felkészültségétől és tapasztalatától. Egy alapirat esetében például mértékadó forrás lehet a kérdéses országban kiadott igazolvány, okirat, diploma, bizonyítvány, igazolás stb. fotója vagy már korábban eltárolt sablonja (és nem például egy fórumbeszélgetésben olvasható megnevezés). Mindehhez kitűnő támpontot adhat egy saját adatbázis a korábbi mintákkal vagy a Google képkereső (és nem szöveges keresési) funkciója, innen már csak egy lépés a terminusok kivonatolása.

A másik fontos szempont a fordítandó szövegben említett jogszabályok, nemzetközi harmonizált szöszedetek és nomenklatúrák stb. előzetes kikeresése, terminológiai adatbázisba emelése és az abban szereplő szókinccs következetes használatának előírása a fordító számára. Ennek illusztrálására négy példát említünk meg.

Egy holland és angol kétnyelvű hollandiai cégkivonat magyarra fordításának esetében például *A társaság tevékenységi köre(i)* rovatban megadott SBI-kód a NACE-kód² holland megfelelője. Ez utóbbi alapján pedig kikereshető annak magyar TEÁOR-szerinti megfelelője. Pl. 6420 – *Financial holdings* magyar fordítása 6420 – *Vagyonkezelés (holding)* és nem például *Pénzügyi holdingok*.

Egy orvosi zárójelentésben szereplő ICD³ (vagy magyarul BNO-) kódhoz rendelt betegség ekvivalense is könnyen megtalálható. Egy magyarról németre fordítandó orvosi zárójelentésben szereplő *M1740 Gonarthrosis sec. var. 1. u. pp 1. d.* német megfelelője *ICD M17.4 – Sonstige sekundäre Gonarthrose, beidseitig* kell hogy legyen. De említhetnénk még a munkahelyi egészségvédelmi szövegekben az ún. R-⁴ vagy a veszélyes anyagokkal kapcsolatos óvintézkedésekre utaló ún. S-mondatokat is, amelyek különböző nyelvi ekvivalensei nemzetközileg szabályozottak, „saját kútfőből” való fordításuk tilos. Ez a fajta kötöttség jellemző a terminusok terminusokkal történő behelyettesítése esetén, aminek leellenőrzése az elsődleges feladat, ha egy adott terminus idegen nyelvi megfelelőjét keressük. Fischer a terminusoknak ezt a jellemzőjét emeli ki a fordítás gyakorlatából kiindulva: „ha terminusról van szó, akkor a fordító szabadsága kisebb, hiszen kötött lehet a célnyelvi megfelelő az adott kontextusban vagy akár szövegben” (Fischer 2018: 97).

Negyedik példánk szerint amennyiben a fordítandó szövegünk olyan jogszabályvagy törvényi hivatkozást, illetve európai uniós dokumentumot (például zöld, illetve fehér könyv, állásfoglalás, éves, konvergencia-, stabilitási vagy ellenőrzési jelentés, ítélkezési gyakorlat, konkrét bírósági ügy, tanácsi következtetés) említ – vagy ilyenből idéz –, amely forrás- és célnyelven egyaránt kikereshető, célszerű ezeket is bevonni a terminológiai előkészítésbe. E hivatkozásokat a leggyorsabban a lábjegyzetek átfutásával kereshetjük meg a szövegünkben. Ha például magyarról angolra fordítandó szövegünk így kezdődik: „*A Verifikációs Tervdokumentum az energiahatékonyságról, a 2009/125/EK és a 2010/30/EU irányelv módosításáról, valamint a 2004/8/EK és a 2006/32/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2012. október 25-i 2012/27/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv (a továbbiakban: EED Irányelv) 7. cikk (6), (9)-(10), illetve (12) bekezdésének, valamint az V. számú mellékletének való megfelelés igazolását támogatja.*”, a terminológiai előkészítés legfontosabb lépése, hogy az EUR-Lex uniós jogszabálytárban⁵ kikeressük az említett európai uniós jogszabályokat, majd azok *Fogalommeghatározások* c. pontjából (esetleg definícióval együtt) kivonatoljuk a jogszabály fő terminusait. Itt is érvényes a korábban említett szempont: amennyiben ügyfelünk valamely terminussal kapcsolatban kifogást emel, a hivatkozott európai uniós jogszabály mindenek felett álló hivatkozási

2 Nomenclature statistique des activités économiques dans l'Union européenne, az Európai Unió belüli folyó gazdasági tevékenységek statisztikai osztályozási rendszere.

3 International Classification of Diseases vagy Betegségek nemzetközi osztályozása.

4 A veszélyes anyagok kockázataira utaló rövid, egymondatos, szabványosított információkat R-mondatoknak nevezik – az angol risk rövidítéséből. Használatukat a veszélyes anyagoknál a 67/548/EGK irányelv írja elő. A mondatok legfrissebb változatát a 2001/59/EK irányelv tartalmazza, amelyet a magyar jogba a 44/2000. (XII. 27.) EüM-rendelet ültetett át.

5 <https://eur-lex.europa.eu/content/welcome/about.html>.

alap lehet számunkra, bár tisztában kell lennünk azzal, hogy az uniós és a nemzeti jogi terminológia nem minden esetben azonos egymással (Tamás 2019a). A nemzeti jogszabályokban hasonló módon megtalálhatjuk az *Általános rendelkezések* fejezet alatt az *Alapfogalmak* alfejezetet, amely felsorolja az adott jogszabályban meghatározások formájában az alkalmazott terminusok értelmezési módját.

A szövegorientált terminológiai munka köréből végezetül nézzünk meg egy ügyfélhez kötődő példát és terminuskezelési módot. Az OFFI Zrt. visszatérő megrendelői közé tartozik például az ügyészség. Az Alaptörvény 29. cikkének (1) és (2) bekezdése értelmében a büntetőügyekben az ügyészség mint közvádló lép fel, az igazságszolgáltatás közreműködőjeként az állam büntetőigényét érvényesíti. Ez a tény behatárolja az onnan érkező megrendelések körét, bár az ügyek tárgya igen széles körű lehet. Éppen ezért ezen anyagok esetében az egységes szakszóhasználat az adott fordítások feldolgozásával, valamint a terminológia kivonatolásával biztosítható. E szövegorientált terminológiai munka eredménye, hogy a fordító a terminológiai adatbázisban a fordítás során már az ügyészségek egységesített megnevezésével találkozik, mint például a *Budapesti VIII. kerületi Ügyészség* (angolul: *Prosecutor's Office of Budapest District VIII*) esetében. Ugyanez igaz az ügyészségi funkciókra – mint például a *fővárosi főügyész* helyettes, amely az angol fordításokban az egységesítés eredményeként *Deputy Chief Prosecutor of Budapest* megnevezéssel szerepel –, valamint a büntető törvénykönyvben szereplő bűncselekmények egységes megnevezésére.

Court of Justice of the European Union	az Európai Unió Bírósága	IATE	CJEU
Treaty on European Union	az Európai Unióról szóló szerződés	IATE	TEU
Article 19(1) second sentence of the Treaty on European Union	Az Európai Unió Bírósága biztosítja a jog tiszteletben tartását a Szerződések értelmezése és alkalmazása során.		
Basic Law	A Németországi Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye	https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-de-maximizeMS-hu.do?member=1	Eredeti: Grundgesetz (GG)
PSPP (Public sector asset purchase programme)	PSPP (program)		

European System of Central Banks (ESCB)	Központi Bankok Európai Rendszere (KBER)		
Treaty on the Functioning of the European Union	az Európai Unió működéséről szóló szerződés		TFEU
Act of Approval	megerősítő törvény	http://alapjogokert.hu/wp-content/uploads/2020/02/A-f%C3%A9kek-%C3%A9s-ellens%C3%BAlyok-%C3%BAj-rendszere.docx.pdf	Eredeti: Zustimmungsgesetz

2. táblázat: *Munkatáblázat szövegorientált terminológiai munkához*

Ezen adatok kidolgozása az esetek többségében az 2. táblázatban szemléltetett módon történik, egy központi, online elérhető terminológiai adatbázishoz képest szintén leegyszerűsített módon. A táblázat szerkezete egyszerű: tartalmazza a forrásnyelvi terminust, a célnyelvi terminust, a célnyelvi terminus forrását és egy megjegyzésmező. A megjegyzés adatmező-kategória használati információkat, definíciókat, a terminus rövidített alakját, egyéb forrásokat, szinonimákat, a kapcsolódó nemzeti jogszabályokat és európai uniós joganyagokat, valamint számos, a fordító(k) számára hasznos egyéb információt tartalmazhat. Ha már releváns mennyiségű adattal rendelkezünk, az Excel-táblázatból konverterprogram (MultiTerm Convert) vagy más szoftver (például Glossary Converter) segítségével átalakítjuk az adatokat, és azokat terminológiai adatbázis (TB) formájában a fordítási projekthez rendeljük. Mivel a szöveg feldolgozása ezután is folytatódik, a munkatáblázatban az újonnan felvett terminusokat bizonyos időközönként újra konvertáljuk, és hozzáadjuk a projekthez kapcsolt TB-hez. Az így elkészült terminológiai jegyzékek nem vesznek el, hanem a terminológusok kiegészítésekkel ellátva beépítik azokat az adatbázisba a megrendelő és/vagy anyagtípus megjelölésével a későbbi felhasználás és a konzisztens terminológiahasználat érdekében.

A felsoroltak csak néhány példát képeznek azokra a terminológiai adatbázisokra, illetve megközelítésekre, amelyekből – szövegorientált, illetve ügyfélspecifikus terminológiai munka esetén – terminológiamenedzsment-szoftverekkel a szakfordító munkáját segítő és ezáltal a projektidőt lerövidítő erőforrás készíthető, minimalizálva ezzel a tévedés vagy a fordítói figyelmetlenség esélyét. Jól látható azonban: ha hiteles fordításként megrendelt szövegünk nem alkalmas arra, hogy feldolgozásához fordítástámogató szoftvert használjunk, az nem jelenti azt, hogy a terminológiai előkészítésre nincs szükség és lehetőség. Számos nyelvpárban és nyelvkombinációban az OFFI Zrt. munkatársai napi szinten több mint 300 fordítási projektet kezelnek. E fordítások mindegyikéhez lehetetlen lenne célzott terminológiai segítséget biztosítani. A szövegorientált terminológiai

munkára általában akkor kerül sor, ha az elvégzendő fordítási feladat valamely speciális szakterülethez, kiemelt vagy visszatérő ügyfélhez tartozik. Éppen ezért a szövegorientált terminológiai munka mellett fontos az eseti és a doménorientált terminológiai munka elvégzése is. Az ebben a típusú terminológiai munkában kidolgozott terminusok tárolására alkalmasak a központi terminológiai adatbázisok. A cél az, hogy a terminológiai munka a fordítási folyamat szerves részét képezze, az adatok pedig lehetőség szerint az integrált fordítói munkakörnyezetben vagy egy központi terminológiai adatbázisban a szakfordító és lektor rendelkezésére álljanak.

4. Az eseti és a doménorientált terminológiai munka helye a hiteles fordítási folyamatban

Ebben az alfejezetben a fordító vagy lektor részéről hirtelen, azaz célzottan felmerülő terminológiai igényeket és az előre, projekt formájában megtervezett, egy központi terminológiai adatbázis építését célzó doménorientált terminológiai munka típusait tekintjük át, és helyezzük el a hiteles fordítási folyamatban. Az *ad hoc* jellegű terminológiai igények és az előre gondosan kigondolt terminológiai fejlesztés a terminológiai munka két végpontját képviselik.

Az eseti vagy célzott terminológiai munka akkor merül fel, amikor a fordító vagy lektor egy-egy terminus esetében fordítás közben elakad, és a terminológus közbenjárást kéri a terminus megféleltetéséhez. Az ilyen jellegű igények a konkrét irat fordításának vagy lektorálásának megkezdésekor vagy annak során keletkeznek, esetleg az ügyfél érdeklődése esetén jelentkezhetnek. Erre például akkor van igény, amikor felmerül kérdésként, hogy vajon az uniós szövegekben használt *jármű-azonosító szám* megfeleltethető-e az *alvázszám*nak, vagy az ügyfél érdeklődik, hogy *közepes* minősítésű oklevél esetén a hiteles fordításban miért a *satisfactory*, és miért nem az *average* szerepel, mert számára a *satisfactory* negatív konnotációval bír, inkább az *elégségesre* asszociál általa.

Az uniós terminológia azért is bizonytalanítja el a fordítót, mert ezek a terminusok gyakran jóval tágabb, általánosabban értelmezett fogalmakat jelölnek, mint a magyarországi fogalmak, hiszen az uniós terminusoknak az összes tagállamban előforduló fogalmi jellemzőket le kell tudniuk fedni. Az oktatás területe pedig azzal együtt, hogy a harmonizáció iránti igény már évtizedekben mérhető múltra tekint vissza, a számos országspecifikus fogalom miatt továbbra is számtalan kihívást tartogat a nyelvi szakértők számára. Gondoljunk csak a legismertebb egységesítésre és harmonizálásra kidolgozott területekre, mint a közismert nevén bolognai folyamatnak nevezett kezdeményezés a felsőoktatás területén, vagy legalább ennyire köztudott a nyelvismeret szintjeinek egységesítése (I. Közös Európai Referenciakeret), amelyek valóban megkönnyítették a beazonosítást és az egységes használatot. Ezzel ellentétben az egy-egy országhoz, nemzeti oktatási rendszerhez kötődő fogalmak – például az egyedi érdemjegyek, iskolatípusok, bizonyítványok és oklevelek, a doktori fokozatok odaítélésének különböző feltételei és az oktatók egyetemi fokozatainak megnevezése – továbbra is megnehezítik a szakfordítók

munkáját. Ide sorolhatók például azok az iskolatípusok is, amelyek a magyarországi iskolai rendszertől eltérően önálló intézményként jelennek meg (például német nyelvterületen a *Hauptschule*, *Neue Mittelschule*, olasz nyelvterületen a *scuola secondaria di secondo grado*). Ezek általában általános alapképzést nyújtó, az 5–9. osztályig terjedő iskolatípusok, amelyek között szélsőséges esetben akadhat olyan, amely a későbbi tanulmányok során a felsőoktatáson belül akár még az egyetemi tanulmányok folytatását sem teszi feltétlenül lehetővé. Az említett iskolatípusok ekvivalensére több, de ugyanakkor kevés ideális megoldás található. Az *általános iskola felső tagozata* vagy a *középiskola alsó tagozata* nem takar önálló iskolatípust, a *polgári iskola* archaikusnak minősül, és más fogalmat jelöl, esetleg a szintén archaikusnak számító megoldások közül még az *alsó iskola* vagy *alsó középfokú iskola* említhető meg, amelyeknek megértését a kontextus segíti, hiszen Magyarországon ma nem létező iskolatípusról van szó. Tovább emeli a tétet, hogy német nyelvterületen az iskolatípusok nemcsak országonként, hanem tartományonként vagy kantononként is változhatnak, továbbá a jogi szabályozásuk keretei is folyamatosan változnak (l. az angol nyelvű terminusok megfeleltetésének nehézségeit jelen kötetben Boronkay-Roe tanulmányában).

E terminusok esetében a fordító és a terminológus együttműködéséből születhetnek olyan megoldások, amelyek a definíciókban vagy a magyarázó elemeket tartalmazó kontextusokban fellelt főbb jellemzők alapján segítik behatárolni a fogalmat, ami alapján el lehet dönteni, hogy az adott terminus, kontextus és szövegműfaj, továbbá az irat keletkezésének ideje alapján mi a legmegfelelőbb megoldás. Előfordul ugyanis, hogy húsz évvel korábban keletkezett vagy annál is korábbi keltezésű oklevelek fordítását rendeli meg az ügyfél.

Amennyiben létezik az adott terminusnak ekvivalens párja idegen nyelven, úgy ennek használata kötelező. Ilyenkor beszélünk terminus-terminus találatról, ennek felkutatása és behelyettesítése az elsődleges feladat (l. „kötött használat”). Erre jó példa az egyik uniós gyakorlatból származó, uniós jogszabályfordításban megjelent ekvivalens, amely nem felelt meg a kötött használatnak, mert a fordító a kereskedelmi forgalmazásban használt *zsírszegény*, illetve *sovány tej* helyett a *félzsíros*, illetve *fölözött tej* megoldásokat választotta. Nyelvileg ugyan pontos megoldások voltak, de nem vették figyelembe a szakemberek használati szokásait, és egy egyszerű behelyettesítés helyett a fordító más változatot alkalmazott. A jogszabálytervezetet a közvetlen hatálybalépés után módosították, ellenkező esetben ez szükségessé tette volna az összes csomagolóanyag, katalógus, áruspecifikáció stb. módosítását (Villányi 2016: 87). Tehát szükséges volt váltani egy, a szakemberek által használt terminusra. A hiteles fordítások esetében a nem megfelelő terminus reklamációt válthat ki, ha a fordítás emiatt nem tudja betölteni funkcióját, azaz az ügyfél nem tudja igazolni családi állapotát, iskolai végzettségét vagy gépjárműve származását.

A fogalmilag nem teljesen egyenértékű, azaz a nem teljesen ekvivalens terminus hiányának esetében a megoldás egy hasonló terminus behelyettesítése, azaz egy funkcionális ekvivalens használata lehet, de az is megtörténhet, hogy egy új megoldás alkotására

van szükség, és így egy terminusjelölt vagy -javaslat mellett teszi le a fordító és a lektor a voksot. Fischer (2018: 105) a fordítás szemszögéből kiindulva az első esetben honosítási, míg a második esetben idegenítési eljárást említ, és ez utóbbiban fordítási ekvivalens használatát javasolja. A fordítási ekvivalens az új, az adott nyelven nem létező megnevezést jelöli, amely mögött egy, az adott országban nem ismert és nem használt fogalom áll. Keletkezésük idejében, illetve a feldolgozottság egy korábbi állapotában ezeket a megoldásokat nem nevezhetjük terminusnak, mert a terminológiában elsősorban a szakma által elfogadott, terjesztett és használt szakszavakat nevezzük terminusnak (Cabré 2003; Fóris 2005, Fóris 2006), amit írott források közül leginkább a megbízható forrásokban való gyakori előfordulásuk támaszthat alá (Valentini et al. 2016: 183)⁶. A fordítási ekvivalens mellett megjelenik a terminusjelölt vagy terminusjavaslat megnevezés, amely nem a fordítás, hanem a terminológia oldaláról közelíti meg ugyanazt a kérdést. A terminusjelölt azonban nemcsak a megnevezés keletkezésére utal, hanem a terminológiamedenszmenten belül utalhat például a terminus feldolgozottsági állapotára (például a megnevezés még ellenőrzés és jóváhagyás, azaz validálás előtt áll), és egyúttal arra is, hogy szakmai körökben még nem használt, nem terjedt el.⁷ Sőt előfordulhat, hogy egy ilyen újonnan megalkotott megoldás soha nem is válik terminussá. Lássunk példát ezekre a fordításokban könnyen előforduló, de kezelendő helyzetekre.

Az uniós terminológiában a fordítások gyakran akkor születnek, amikor még nem alakul ki a szakemberek egységes nyelvi megoldása, ugyanakkor a fordítás elvégzése szükséges, és a terminusokkal szemben előírt a magyar nyelvű rögzítési kötelezettség a IATE-adatbázisban. Így született meg a *circular economy* terminusra elsőként *körkörös gazdaság*, amelyet a szakma később *körforgásos gazdaság*ként kezdett el használni, így az adatbázisba végül mindkét változatot rögzítették a megfelelő használati címkével (Berenesi 2019: 38–39). Az OFFI Zrt. gyakorlatában ilyen, valószínűleg terminussá soha nem váló terminusjelölt vagy fordítási ekvivalens a *Companies House* ekvivalensként a *cégnyilvántartó hivatal*, amelyet a különbségek kiemelésére használnak a fordítók és lektorok a *cégbíróság* funkcionális ekvivalens helyett. Magyarországon ugyanis a bíróság, és nem kormányhivatalok tartják nyilván a cégszolgálatokat (l. Tamás 2019a: 118–119).

Az új megoldás alkotására léteznek bevált módszerek, mint például szókölcsonzés és tükörfordítás, gondos nyelvtervezéssel a célnyelvnek megfelelő terminus alkotása vagy a parafrázis (Arntz et al. 2009: 157). A parafrázisra lehet példa, amikor a speciális iskolatípus miatt az irat megnevezése csak körülírással feleltethető meg, mint például a *Zeugnis der Fachhochschulreife* ekvivalense a *szakfőiskolai tanulmányokra jogosító érettségi bizonyítvány*⁸ lesz.

6 „The main principle for assessing the eligibility of a term is proof of its use by experts within a given subject field in the language in question.” (Valentini et al. 2016: 183).

7 Klaudy (2020) írásában felhívja a figyelmet az egységes terminushasználat hiányára a fordítás terminológiáján belül.

8 Köszönet jár Dihen Judit német nyelvi vezető lektornak a fenti példáért.

A fenti példák megmutatják, hogy egy-egy kulcsszó, azaz terminus eltévesztésével akár egy rövid terjedelmű iratban is az egész fordítás lényege, üzenete megváltozhat, vagy éppen pontosításra szorul. Ilyen típusú egyértelműsítés történt egyeztetés alapján az anyakönyvi kivonatok esetében, ahol az eredeti okirat címében gyakran nem a *kivonat*, hanem a *bizonyítvány* idegen nyelvű megfelelője szerepel (*certificate, certificato*), az egy-egy magyar nyelvű hiteles fordításban azonban az anyakönyvvezetők elvárásainak megfelelően *kivonatnak* kell a címben szerepelnie.

További bonyodalmat jelenthetnek az ún. kontextusfüggő terminusok, amelyek főleg angol nyelvterületen a szöveggörnyezettől és a dokumentumtípustól függően más-más fogalmat jelölhetnek. Ilyen például a *college*, különböző összetételekben és intézmények által kiadott iratokon megfeleltetve lehet *szakiskola, főiskola* vagy akár *egyetem* (l. bővebben Boronkay-Roe 2021). A bírósági és közigazgatási eljárás esetében megemlíthető még a *hatáskör*, amely az első esetben a bírósági szintek között „az ügytípus, az ügykör, ügyfajta elintézésére való jogosultság” és ekvivalense lehet így a *material jurisdiction* terminusjelölt, míg a második esetben a hatáskör „az állami szervet megillető eljárási és döntési jogkörök összessége”, és ekvivalense lehet a *competence*, illetve a *powers* (l. erről bővebben Tamás 2019a: 34, 62). Elakadás esetén érdemes megbízható forrásból leírás vagy ideális esetben definíciót keresni, (amely megtalálható a hazai vagy nemzetközi szervezetek honlapjain, például az oktatás területén az Országos Képzési Jegyzék honlapján⁹, de az EU által működtetett Eurydice¹⁰ vagy ESCO¹¹ is a segítségünkre lehet), jogszabálytárakban (Njt.hu, Eur-lex.europa.eu) kutatni vagy szakértőhöz fordulni. A definíciók alapján össze lehet vetni egymással a terminusok által jelölt fogalmakat (l. erről bővebben Tamás 2019a: 20, 2019b: 263). Az oktatási terminusok esetében szerencsés, ha van mód egyeztetni az Oktatási Hivatal Magyar Ekvivalencia és Információs Központjának munkatársaival, ami további támpontot jelenthet, ugyanakkor a hivatal munkatársai nemcsak a fordítás, hanem a tanulmányok tartalma és időtartama alapján hoznak döntést arról, hogy milyen végzettség minek feleltethető meg és ismerhető el Magyarországon. Természetesen elősegítené a még jobb együttműködést, ha maga a hivatal közzé tenne egy nyilvános fogalomtárat, illetve terminológiai szójegyzéket (B. Papp-Fóris 2018: 600).

A jogi szakszövegek szintén számtalan kérdést vetnek fel, legyen szó akár a *jogszabály* terminus (Tamás 2019a: 27, 2019b: 275–277), a cégkivonatok típusainak (Tamás 2019a: 120–121), a *bírósági titkár* (Tamás 2019b: 43) lehető legpontosabb és a célnyelvi olvasó, azaz ügyfél számára érhető idegen nyelvű megnevezéséről vagy a magyarországi bíróságok egységesített idegen nyelvi ekvivalenseinek hiányáról (l. bővebben Tamás 2019a: 30–32, Tamás 2019b: 272–275). A felsorolt példák szerepelnek a *Bevezetés a jogi terminológiába* c. kötetben, amely az OFFI Zrt. gyakorlatában az évtizedek alatt összegyűlt, ismétlődő eseti terminológiai kérdések alapján született. Olyan magyar, nemzeti

9 https://www.nive.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=297.

10 https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/home_en.

11 <https://ec.europa.eu/esco/portal/occupation?resetLanguage=true&newLanguage=hu>.

jogi terminusok gyűjteményét tartalmazza, amelyek a különböző nyelveken egyaránt kihívást jelentenek a fordítók és lektorok számára, és egységes megfeleltetésük meghatározza a hiteles fordítások egyértelműségét és minőségét (Tamás 2019a).

Az angol nyelv esetében a jogi terminusok feldolgozását a Nemzeti Jogszabálytárban¹² megjelent jogszabályfordítások feldolgozása is segíti, hiszen ezek fontos támpontot jelentenek az egységes terminológiahasználat eléréséhez. Bár az angol nyelv a piaci igények alapján előnyt élvez, lehetőség szerint további számos nyelv esetében is cél a nyelvi és az adott témakörben jártas szakemberek bevonása a terminológiai munkába, akik a terminológus által irányított munkában dolgozzák ki a megfelelő adatokat. A jogi terminusok esetében külön figyelmet érdemel még a karbantartás, hiszen a fogalmak a jogszabályok változásával módosulhatnak.

A fordító vagy lektor munkája közben abban a helyzetben van, hogy az adott szövegben mindenképpen fel kell oldania az adott nyelvi és fogalmi kérdést, mégpedig az ügyfél megelégedésére. A speciális igények alapján született, hosszas keresés és egyeztetés alapján kidolgozott adatokat érdemes az időmegtakarítás és az egységes használat érdekében terminológiai adatbázisban rögzíteni, mégpedig a megfelelő tárgykör alatt. Amennyiben az adott tárgykör még nem tartalmaz megfelelő mennyiségű adatot, úgy a doménrendszerben kell először magát a tárgykört elhelyezni, majd ezt követően rögzíteni a terminust az adatbázisban. Előfordulhat, hogy amennyiben a tárgykör rendszerezett formában kiépül, további információkat is lehet rögzíteni az adott terminushoz.

A terminusok feldolgozásának különböző mélységei léteznek. Legyen szó egy egyszerű terminuskivonatolással készített szöszedetről vagy nyelvi és tárgyi szakértők bevonásával készített, komplex adatokat tartalmazó szógyűjteményről, amely egy központi terminológiai adatbázis részét képezi (a terminológiai adatbázisok különböző típusainak leírása megtalálható Tamás 2019a, Tamás–Sermann 2019).

Ahogy az korábban említettük, az OFFI Zrt. számos rövid terjedelmű, visszatérő típusú iratra kap megrendelést, legtöbbjük hiteles fordítást is igényel. Ilyen esetben az egyedi kidolgozásra aligha van lehetőség, és a dokumentumsablonok és a fordítási minták sem feltétlenül tartalmazznak minden egyes terminológiai kérdésre megoldást, éppen ezért indult el még 2014-ben a IUSterm adatbázis építése. Az igény egy olyan terminológiai adatbázis létrehozására irányul, amely felöleli az OFFI Zrt. gyakorlatában leggyakrabban előforduló tárgyköröket, azaz doméneket, mint például az anyakönyvezés, az oktatás, a polgári, büntetőjogi, közigazgatási és még számos további területről származó jogi fogalom feldolgozása, ugyanakkor lehetőséget nyújt egyéb, speciális igényű terminológia tárolására is, tehát nem korlátozódik a hiteles fordításokban felmerülő igényekre. A IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis egy belső felhasználású, szerkesztését tekintve fogalomközpontú, fordításorientált, hagyományos típusú adatbázis. Tárgykörei a jog és közigazgatás köréből származnak. Az adatok kidolgozottságának mértéke és ezáltal megbízhatóságuk külön adatmezőben szerepel. Az adatmező-kategó-

12 www.njt.hu.

riák között hangsúlyos figyelmet kap az ekvivalencia-adatmező, amely információkat tartalmaz a terminusok közti fogalmi egyenértékűségről, azaz az ekvivalenciaviszonyokról. A bejegyzések alkalmazott módszereink alapján utalást tartalmaznak arra, hogy a terminus ekvivalense terminus (egy az egyben megfeleltetés), funkcionális ekvivalens (analóg fogalmat jelölő terminus) vagy terminusjelölt.¹³ Az adatok kidolgozásában a terminológusok koordinálása mellett nyelvi és jogi szakemberek vesznek részt. A hiteles fordítások szempontjából releváns anyakönyvezés tárgyköréből a 2017 januárjától 2018 júniusáig tartó IUSTerm Plus projekt keretében 5000 bejegyzést dolgoztunk fel tíz nyelven.

Egy-egy nagyobb tárgykör feldolgozása esetében beszélünk tehát a terminológiamenedzsmenten belül doménorientált terminológiai munkáról, amely átgondolt tervezést és pontos dokumentációt igényel, éppen ezért *„A sikeres menedzsment, az eredményes vállalati működés feltétele a hatékony és jól szervezett dokumentummenedzsment, amely egyben a projektmenedzsment kiemelt területe is”* (Fóris–Faludi 2019).

A doménorientált terminológiai munka a fordítási folyamatban alapvetően ugyan a fordítói munka előkészítésére irányul, és eredményei hasznosíthatók fordítás közben a szoftverrel támogatott fordítás esetén az integrált fordítási felületen, de a nyelvi szakértők által kapott visszajelzések alapján a terminusok kidolgozása a fordítást követően tovább pontosítható. A „fordítónak való megágyazást”, az előkészítés fontosságát emeli ki Polácska (2020), amire a nagy adatbázisok kiválóan alkalmasak.

5. Összegzés és következtetések

Ahhoz, hogy a terminológiai munka a fordítási folyamat szerves részét képezze, annak ideális esetben a fordítási folyamat minden szakaszában jelen kell lennie: fontos az ajánlatkéréskor és az előszerkesztéskor, a tényleges fordítás során és az utószerkesztéskor. A tanulmányban leírtuk a terminológiai munka különböző típusait (célzott, szöveg- és doménorientált terminológiai munka), és példákat mutattunk be a különböző terminológiai támogatási lehetőségekről. Fontos, hogy a fordítástámogató szoftver használatával a terminológiai munka beépüljön a mindennapi munkába, ezzel támogatva a hiteles fordítások készítését.

Irodalom

Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix 2009. *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag. (6. Aufl.).

13 A hiteles fordítások jellege eleve meghatározza az alkalmazott módszert, amely nem egyezik más, speciális területek módszereivel, l. például uniós szaknyelv és terminológia speciális elvárásait.

- Berencsi Katalin 2019. Az Európai Bizottság szerepe a magyar nyelvű uniós szövegek terminológiájának alakításában. *Magyar Jogi Nyelv.* 3 (1): 38–39. (<https://joginyelv.hu/az-europai-bizottsag-szerepe-a-magyar-nyelvu-unios-szovegek-terminologiajanak-alakitasaban/>). (Utolsó nézet: 2020. 08. 21.)
- B. Papp Eszter – Fóris Ágota 2018. Planning a multilingual database of higher education terminology. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Vol. 44 No. 2, 595–610. UDK 78:81'373.46, Hrčak ID: 218067. (<https://hrcaj.srce.hr/218067>).
- Cabré, Maria Teresa 2003. Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. *Terminology* Vol. IX, No. 2., 163–200. [Megjelent fordításban 2008-ban (Ford.: B. Papp E.): A terminológia elméletei. Leírás (deskripció), előírás (preskripció) és magyarázat. *Magyar Terminológia.* 1 (1): 11–42.]
- Drewer, Petra – Pulitano, Donatella – Schmitz, Klaus-Dirk 2014. *Terminologiearbeit. Best Practices 2.0.* Köln: Deutscher Terminologie-Tag e.V.
- Fóris Ágota 2005. A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány.* VII (2): 41–53.
- Fóris Ágota 2006. A magyar terminológia helyzete és fejlesztésének feladatai napjainkban. *Magyar Tudomány.* CLXIX. (6): 737–744. (<http://www.matud.iif.hu/06jun/15.html>). (Utolsó nézet: 2008. 06. 18.)
- Fischer Márta 2018. *Terminológia és fordítás. Válogatott terminológiaelméleti és fordítástudományi tanulmányok.* Pécs: Institutio Könyvkiadó.
- Fóris Ágota, Faludi Andrea 2019. A Dokumentáció és a dokumentummenedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás.* Budapest: L'Harmattan Kiadó. 17–36.
- Klaudy Kinga 2007. *Nyelv és fordítás.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy Kinga 2020. Közös nyelvet beszélünk? Ami a 123 fordítástudományi terminusból kimaradt. In: Fóris Ágota – M. Pintér Tibor – Szoták Szilvia – Tamás Dóra Mária (szerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. I. Terminológia, lexikográfia, fordítás.* (A MANYE-kongresszusok előadásai 14.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klenk Márk 2019. Fordítások előkészítése és utógondozása, különös tekintettel a terminológiára. In: Dróth Júlia (szerk.) *Korpusz és kontrasztivitás a szakfordítás oktatásában és gyakorlatában.* Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Polácska Edina 2020. Terminology Management for Translation: the Reviser's Perspective. *International Terminology Summer School (TSS) 2020.* 1–4 July 2020 Online (TermNet – University of Vienna, Centre of Modern Languages, University of Technology and Economics of Budapest).
- Tamás Dóra Mária 2014. *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről.* Budapest: ELTE FTT.
- Tamás Dóra Mária 2019a. A IUSterm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis háttér-munkálatainak tapasztalatairól. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Diszciplínák találkozása – nyelvi közvetítés a XXI. században.* Budapest: OFFI Zrt. 260–281. (<https://150.offi.hu/kiadvanyok/diszciplinak-talalkozasa-nyelvi-kozvetites-21-szazadban>).

- Tamás Dóra Mária 2019b. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Második, átdolgozott kiadás. (http://www.eltereader.hu/media/2019/05/JogiTerminologia_2kiadas_READER.pdf).
- Tamás Dóra Mária – Sermann Eszter 2019. Evaluation System for Online Terminological Databases. *Terminologija*. 26. 24–46. (http://lki.lt/wp-content/uploads/2020/03/Terminologija_26_maketas.pdf (doi.org/10.35321/term26-02)).
- Valentini, Cristina, Westgate, Geoffrey, Rouquet, Philippe 2016. The PCT Termbase of the World Intellectual Property Organization. Designing a database for multilingual patent terminology. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*, Volume 22, Issue 2, Jan 2016, p. 171–200. (<https://doi.org/10.1075/term.22.2.02val>).
- Villányi József 2016. Egy helyes, két fordított / One right and two lefts. In: Bencze Lóránt (szerk.) 2016. *Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete. Clear writing*. Budapest: Magyar Nyelvstratégiai Intézet. 73–107.